

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/1

1 Algemene inleiding; de dialoog tussen gedragkundige en jurist als visie en grondslag

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS668998:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

1.1 Inleiding
1.2 Gedragkundige rapportage: communicatie tussen de disciplines
1.3 Rol en taak van jurist en gedragkundige; de ethiek van de gedragkundige rapportage
1.4 Afsluiting en voorbeschouwing op wat er volgt

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1

1.1 Inleiding

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS668930:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

1.1.0 Introductie
1.1.1 Afbakening: forensische gedragkunde, de gedragkundige in foro, gedragkundige rapportage; 'ein weites Feld'; een steeds breder veld
1.1.2 Gedragkundige rapportage centraal gesteld
1.1.3 'Après moi le juge'
1.1.4 Terminologie: 'gedragkundige', 'deskundige', 'jurist'

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1.0

1.1.0 Introductie

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van

De zowel bij juristen als bij gedragskundigen bekende ‘Inleiding tot de studie van het Nederlands strafrecht’, aanvankelijk geschreven en bewerkt door de eerste vrouwelijke juridische hoogleraar D. (Derkje) Hazewinkel-Suringa,^[1] later bewerkt door Remmelink^[2] begint met de navolgende openingszin:

“In dit inleidend hoofdstuk, aangeduid met het klassieke woord prolegomena, willen wij het onderwerp van dit boek in grote lijnen aangeven, mitsgaders de grondslagen waarop het eigenlijke werk (...) zal komen te rusten.”

Wij citeren deze fraaie volzin aan het begin van dit boek niet alleen uit bewondering, maar eerst en vooral omdat ook wij er behoefte aan hebben om bij wijze van inleiding de grondslagen van het onderhavige boek te expliciteren. We zetten daartoe in het onderstaande, na een korte verkenning van het actuele, brede veld van de gedragskundige rapportage in het strafrecht, onze visie daarop en benadering daarvan alsmede de uitwerking in de opzet van dit boek nader uiteen. Aan het einde van deze inleiding volgt een duiding van de daaruit voortvloeiende opzet, indeling en inhoud van de verschillende delen en hoofdstukken van dit boek.

Voetnoten

[1] De laatste drukken van de ‘Inleiding’ bevatten een korte beschrijving van het leven en de carrière van D. Hazewinkel-Suringa. Zie over haar ook Redactie Tijdschrift voor Strafrecht 1959 en - over haar moedige rol in de oorlog - De Jong 1991, p. 557-562.

[2] De laatste druk is de 15de uit 1996. Voor de gedragskundige rapportage zijn in het bijzonder de pagina’s 754 en 755 onverminderd lezenswaardig.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1.1

1.1.1 Afbakening: forensische gedragskunde, de gedragskundige in foro, gedragskundige rapportage; ‘ein weites Feld’; een steeds breder veld

[1]

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669242:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Wie zich op het terrein van de forensische gedragskunde begeeft, betreedt een terrein dat een rijke historie heeft en thans breder is dan ooit tevoren.

Ten aanzien van die rijke historie van de forensische psychiatrie en psychologie, en de positie van de deskundige in foro^[2] kan worden gewezen op een overigens betrekkelijk willekeurige selectie aan mooie boeken als die van Carp,^[3] en interessante historische beschouwingen als die van Meijer,^[4] van Ramaer,^[5] of een kleinood als Fijnauts belichting van de Belgische psychiater-criminoloog Etienne de Greeff.^[6] De dramatische gebeurtenissen van de eerste Duitse strafzaak die wegens ontoerekenbaarheid werd stopgezet

en waarin pro justitia rapportage (dus) een belangrijke rol speelde, te weten de strafzaak betreffende de plotseling gewelddadige en moordzuchtige Zuid-Duitse dorpsleraar Ernst August Wagner, vonden inmiddels alweer iets meer dan honderd jaar (1913) geleden plaats. De zaak werd er ook door gekenmerkt dat een van de rapporterende psychiaters, Robert Gaupp, enigszins in de ban raakte van Wagner.^[7]

Deze rijke historie op zichzelf noopt tot beperkingen in (de verdere hoofdstukken van) dit boek. Tegelijk: de historische meta-visie, over achtergronden, ontwikkelingen en doelen van rapportage, waaraan (in volstrekt willekeurige, geenszins volledige selectie) namen verbonden zijn als die van Schnitzler, Nieboer, Van der Kwast, Pompe en Baan, om maar eens een paar groten te noemen op wier schouders de huidige generatie staat, wordt in deze technische en pragmatische tijd naar ons oordeel soms (te) veel naar de achtergrond gedrongen. Niet vergeten mag worden dat de strafrechtelijke visie op de delinquent met een psychische stoornis in de loop der jaren niet alleen is bepaald door de kennis en eigenschappen van diens stoornis maar ook door rechtsfilosofische en (rechts)politieke opvattingen. Waar nodig zullen wij op deze fundamenten voortbouwen.

Ten aanzien van de breedte van het terrein kan op het volgende worden gewezen. In de eerste plaats zijn er de ontwikkelingen in de psychiatrie en psychologie zelf. Die ontwikkelingen betreffen de inhoud van het stoornisbegrip binnen de forensisch psychiatrische ziekteleer als zodanig. Maar ook de verbreding van de discussie naar de betekenis van wat hier kort als 'neuro-law' wordt aangeduid, de betekenis en mogelijke implicaties van de (ontwikkeling van de) neurowetenschappen voor de toepassing binnen het recht.^[8] Het gaat dan bijvoorbeeld over allerlei innovatieve technieken waarmee het functioneren van het brein in kaart kan worden gebracht, zoals (functionele) neuroimaging ((f)MRI, SPECT, EEG) en analysetechnieken binnen de neurogenetica of psychofarmacologie. Daarnaast is de opgelaaide discussie van betekenis in hoeverre 'de psychische stoornis' de enige of belangrijkste factor ter bepaling van het (recidive)risico is of zou moeten zijn. En moet of kan de strafrechtelijke interventie alleen en/of vooral op de psychische stoornis worden toegesneden? Deze vragen dienen weer onderscheiden te worden van - maar staan wel in verband met - de discussie of het wenselijk is vormen van eventueel noodzakelijke 'preventieve detentie' niet meer aan de grondslag van stoornis te binden.

Ten tweede is voor de - zeker actuele - breedte van het veld van belang dat binnen het gehele traject van de afhandeling van een strafzaak door opsporing, vervolging, berechting en tenuitvoerlegging van strafrechtelijke beslissingen, een sterke toename en tegelijk ook differentiatie heeft plaatsgevonden van de beslissingen in dat gehele traject, waarbij gedragskundige aspecten van belang (kunnen) zijn. Ter illustratie kunnen op deze plaats onder andere de volgende concrete ontwikkelingen en voorbeelden worden genoemd, telkens uit een der fasen van de strafrechtspleging in een concrete zaak. De vraag naar 'traject strafrecht of traject ggz?' is bij lichte delicten een trajectkeuze en -beslissing die in de vroegste fase van de strafrechtspleging - mede door de politieke discussie ter zake - onderdeel is van de publiekrechtelijke benadering van de problematiek van 'personen met verward of onbegrepen gedrag'. Ten aanzien van de zittingsrechter is de discussie van belang in hoeverre de rechter 'zelfstandig' een stoornis (bij de verdachte) vast kan stellen. Maar ook de inrichting van het zuiver strafprocessuele aspect van het 'fit to stand trial' is voorwerp van jurisprudentie en concept-wetgeving. Die berechtende rechter ziet zich bovendien met een verdere differentiatie van het wettelijk sanctiestelsel geconfronteerd, zoals de introductie van de verschillende juridische modaliteiten van vrijheidsbeperking. Daartoe behoort inmiddels ook die van de zelfstandige maatregel van artikel 38z Sr strekkende tot gedragsbeïnvloeding of vrijheidsbeperking ('levenslang toezicht'). In de fase van de tenuitvoerlegging is meer dan ooit de door- en uitstroom naar (aansluitende) vormen van behandeling en bejegening van belang, inclusief de - telkens - onvermijdelijke risicotaxatie). Ten aanzien van een tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde wordt advies uitgebracht in het kader van eventuele ambtshalve gratiëring na - ten minste - 25 jaren detentie. Dit gebeurt mede met behulp van gedragskundige beoordeling op diagnostiek en risicoanalyse door het Pieter Baan Centrum (PBC).^[9]

Ten derde noemen wij hier reeds en apart de wetgevingsoperatie tot vervanging van de Wet Bopz door de Wvvgz en de Wzd en, deels los daarvan deels in verband daarmee, de Wfz.^[10] Die wetgevingsoperatie - waarover nader in hoofdstuk 2 - is als zodanig tot een - voorlopig - einde gekomen met de inwerkingtreding per 1 januari 2020 van de Wvvgz, de Wzd en de voor het thema van dit boek relevante onderdelen van de Wfz, in het bijzonder artikel 2.3Wfz. Van de op die datum van 1 januari 2020 in werking getreden wetgeving zijn bovendien de Wet herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen,^[11] alsmede de Invoeringswet

[12]

herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen, die beide ook op die eerste januari 2020 in werking traden, van belang. Met die inwerkingtreding beschikken we thans in elk geval weer over een inzichtelijke, geconsolideerde wetgeving. Maar zoals bekend gaat de implementatie van onderdelen van deze wetgeving blijkens de jurisprudentie niet zonder meer van een leien dakje, tot het niveau dat op onderdelen een beslissing van de Hoge Raad noodzakelijk is om de juridische verhoudingen voldoende op te helderen; zie HR 9 april 2021, ECLI:NL:HR:2021:534, NJ 2021/256. Ten aanzien van de in werking getreden wetgeving is inmiddels de noodzaak van zowel evaluatie als wetswijziging gebleken en geïnitieerd.

Wie deze ontwikkelingen beziet, zal beseffen dat de (noodzakelijke en onvermijdelijke) betrokkenheid van de afzonderlijke ontwikkelingen op elkaar, meebrengt, dat het (kunnen) overzien van de ontwikkelingen en het daaraan adequaat uitvoering (kunnen) geven in de verschillende fasen van het rechtsbedrijf op een wijze die recht doet aan zowel de belangen van de samenleving als die van de individuele justitiabele, er voor zorgt dat het 'totaal der ontwikkelingen' een zelfstandige factor in de 'verbreding' van het veld impliceert.

Al deze aspecten van verbreding van het terrein hebben zich in de afgelopen jaren uiteraard ook door een toenemend aantal publicaties in de aandacht mogen verheugen. We volstaan, als enkele signalering, op deze plaats met verwijzing naar de gestage stroom van Nederlandse dissertaties in het afgelopen decennium. In het bijzonder de proefschriften van Bijlsma 2016, Beukers 2017, Gremmen 2018, Meijers 2018, Steinman 2019 en Van Spaendonck 2021 mogen hier worden genoemd. Deze en andere publicaties^[13] bevatten in hun gezamenlijkheid een 'mer à boire' aan verwijzingen naar verdere literatuur, in het bijzonder ook nationale en internationale tijdschriftartikelen en jurisprudentie.

Voetnoten

[1] Naar de bekende slotwoorden van Briest uit Fontane's *Effi Briest*: "...Briest sagte ruhig: 'Ach, Luise, lass...das ist ein zu weites Feld'...". Günther Grass gebruikte de aanduiding als boektitel.

[2] In foro: de klassieke term voor: 'in de rechtbank'. De term komt van het Latijnse woord *forum*, plein waar de rechtbank zitting hield en straffen oplegde.

[3] Carp 1956a.

[4] Meijer 1899.

[5] Ramaer 1880.

[6] Fijnaut 2000.

[7] Zie Gaupp 1996, Neuzner & Brandstätter 1996 en Sindlinger 2013.

[8] We volstaan op deze plaats met de verwijzing naar Meynen 2020a voor een overzicht en duiding van de ontwikkelingen. Onder zijn leiding wordt ter zake de komende jaren een groter onderzoeksproject uitgevoerd.

[9] Besluit Adviescollege levenslanggestraften van 25 november 2016 met toelichting (*Stcrt.* 2016, 65365).

[10] Zowel de Wfz en de Wvvgz bevatten in hun staatsbladversie uitvoerige onderdelen tot wijziging van andere wetten, zoals het Wetboek van Strafrecht en deels ook tot wijziging van elkaar. Daarnaast zijn er andere wetswijzigingen die nog weer wijzigingen van de Wfz, de Wvvgz en de Wzd bevatten.

[11] Wet van 22 februari 2017, houdende wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met een herziening van de wettelijke regeling van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke beslissingen (Wet herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen; *Stb.* 2017, 82).

[12] Wet van 18 december 2019 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enkele andere wetten in verband met de invoering van de Wet herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen (invoeringswet herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen; *Stb.* 2019, 504).

[13] Van het Pieter Baan Centrum verscheen eind 2020 *De persoon van de verdachte*. Van het bekende *De psychiatrie in het Nederlands recht* verscheen in 2020 de achtste druk onder redactie van F.A.M. Bakker e.a. Zie voorts, beperkt tot het Nederlandstalige werk, ook hand- en studieboeken als Hummelen e.a. (red.), *Forensische psychiatrie en de rechtspraak* (2018), Goethals, Meynen & Popma 2019 en Blansjaar, Van Kordelaar & Prinsen 2021.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1.2

1.1.2 Gedragskundige rapportage centraal gesteld

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669472:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

In dit boek wordt de schijnwerper gericht op de gedragskundige rapportage, de rapportage door forensisch psychiater, psycholoog of orthopedagoog, maatschappelijk werkers, risico-beoordelaars, et cetera. ook wel de pro justitia rapportage.^[1] Daarin liggen enkele noties nader besloten. De rapportage is de brugfunctie tussen de verschillende disciplines en verdient als zodanig de aandacht. Dat geldt ook voor de beide zijden van de brug afzonderlijk: het verrichten van rapportage sec en de juridische verwerking ervan in de strafrechtspleging.

Het (straf)rechtelijk rapporteren door de gedragsdeskundige is medisch-ethisch gezien uitzonderlijk. Het medisch beroepsgeheim geldt niet vanwege de openbaarheid van de bevindingen en het 'geen schade mogen toebrengen aan de patiënt' (primum non nocere) is geen primaire leidraad. Wanneer de gedragsdeskundige zijn of haar benoeming als zodanig in een concrete strafzaak heeft aanvaard, is hij of zij verplicht de vragen die vanuit de strafvordering door rechter, OvJ, verdachte of diens raadsman worden gesteld te beantwoorden, ook al kan dat antwoord ook zijn dat de gedragskundige, bijvoorbeeld door onderzoeksbeperkingen, de vraag niet kan beantwoorden. Bij twijfel dient hij zich te onthouden: in dubio abstinence. De beantwoording van de juridische vraagstelling kan alleen plaatsvinden binnen het dwingende kader van strafrechtelijke bepalingen en de in een concrete procedure op het spel staande beslissingen en de daaruit voortvloeiende vraagstelling in concreto; daarbuiten moet de gedragskundige zich niet uitlaten, maar dat hoeft juridisch ook niet. Voor de jurist is het daarbij soms 'wennen' aan de multicondionele (de bepalende contexten) en multicausale (de verschillende oorzaken) gedragskundige beschouwingen, terwijl op het juridisch terrein in de besluitvorming eerder de dichotome argumentatie centraal staat: 'wat is voor deze zaak relevant (of niet)?'; 'wat zijn de feiten om te beoordelen en welke zijn dat (niet)?'; 'tot welke beslissing moet dat in dit geval leiden?'. Ook zal de jurist moeten wennen aan de vele impliciete aannames in gedragskundige termen, zoals 'de gevolgen van vroegkinderlijke traumatische ervaringen' of 'een schizofreniform (of 'autistiform') beeld' en de manier waarop die de gedragskundige conclusie moeten ondersteunen.

Inhoudelijk hebben wij daar twee concrete lijnen aan willen toevoegen. De eerste is die betreffende de vraag *waarover* gerapporteerd kan of dient te worden. Dat is de ingang naar de feitelijk-kwalitatieve, maar voor ons ook normatieve benadering van de gedragskundige rapportage als vorm van communicatie. Vervolgens valt ook het *doel* van deze communicatie binnen het bereik van dit boek over forensische rapportage. Dat doel van communicatie kan nog als volgt nader worden toegelicht.

Van oudsher wordt getracht om onderscheid te maken tussen 'madness' en 'badness'. Het traditionele idee op grondslagenniveau is hier dat een scheiding zou moeten (kunnen) optreden; de mad person hoort in het

ziekenhuis, althans in een behandelsetting, de bad person hoort in het justitiële circuit thuis, in detentie. Dit idee van scheiding van circuits moet uiteraard aanzienlijk worden genuanceerd. Nationaal en internationaal onderzoek naar de psychische gezondheid van gedetineerden wijst (hoewel met variabele prevalentiecijfers en vrij brede betrouwbaarheidsintervallen) consistent in één richting: de psychische gezondheid van gedetineerden - en overigens ook hun lichamelijke gezondheid - is beduidend slechter dan die van de algemene bevolking. Deze oververtegenwoordiging van psychiatrische stoornissen, psychische klachten en middelengebruik wijst enerzijds op de bijzondere permeabiliteit van het strafrechtssysteem voor personen met psychische problemen (al dan niet door het complexe verband tussen psychische stoornis en crimineel gedrag) en anderzijds op de effecten van detentie op de psychische gezondheid.^[2] Dat laat onverlet dat veel justitiabelen zich uitstekend in een gevangenisomgeving kunnen handhaven. Hierbij moet ook worden aangetekend dat criminele gedragingen deel uitmaken van sommige van de diagnostische criteria die gelden om (bijvoorbeeld) een antisociale persoonlijkheidsstoornis of een pedofiele stoornis vast te stellen.

Ook belangrijk is dat het gevangeniswezen zich in toenemende mate toelegt op de zorgbehoeften van gedetineerden in het algemeen, en op preventie en behandelen van psychische problemen binnen het gevangeniswezen.^[3] Dat vergroot de mogelijkheden om te zorgen dat een gedetineerde, ook degene met psychische problemen, (uiteindelijk) daar terecht komt waar hij qua opvang en behandeling thuishoort. In de Wet Forensische zorg (Wfz) is die lijn als uitgangspunt van beleid en inrichting/organisatie van forensische zorg nadrukkelijk voortgezet ('ggz, tenzij ...').^[4] Om die juiste plaats te bepalen, is ook het aspect van beveiliging van de maatschappij uitdrukkelijk aan de orde, zij het dat hieruit niet per se en onvermijdelijk hoeft voort te vloeien dat de garantie van beveiliging alleen maar van 'justitie' kan komen, zoals in het huidige beleid wel lijkt te worden verondersteld.^[5] Naast de strafrechtelijke regelingen, het sanctierecht van het Wetboek van Strafrecht voorop, regelen de nieuwe Wvggz en de WZD de civielrechtelijke kant van verplichte zorg aan personen met een psychische stoornis, ook als dit leidt tot ernstig nadeel voor anderen, waarmee voor een deel preventie en beheersing van 'gevaarlijkheid' bij de reguliere geestelijke gezondheidszorg is belegd. Met de schakelbepaling van artikel 2:3 van de Wfz kan ook de strafrechter een zorgmachtiging (Wvggz) of rechterlijke machtiging (WZD) afgeven, waarmee ook opname in een 'accommodatie', veelal een instelling voor geestelijke gezondheidszorg, verstandelijk gehandicaptenzorg of verpleeghuis, mogelijk wordt. In dergelijke instellingen is over het algemeen slechts beperkte beveiliging aanwezig en gaat persoonsgerichte behandeling en begeleiding (ruim) vóór beheersing, gevaarsinschatting en bescherming van de maatschappij. De civielrechtelijke verplichte zorg op grond van de Wvggz en/of WZD blijft in zoverre, net als voor 1 januari 2020 onder de Wet Bopz, haar eigen werkterrein behouden naast het justitiële, forensische traject van opgelegde behandelingen in forensische (poli)klinieken en tbs-instellingen.

De opgave om ervoor te zorgen dat iemand met een stoornis daar terecht komt waar hij het meest thuis hoort, is een opgave die zowel via zorgverlening als via opgelegde vrijheidsbeneming of vrijheidsbeperking met noties van humaniteit verbonden is. Wij zien bij het realiseren van deze opgave ook nadrukkelijk ruimte voor gedragskundige rapportage als instrument om de setting waarin justitiabelen zijn opgenomen (in een individueel geval dan wel meer structureel) ter discussie te stellen en open te breken. Wij kunnen ons in dat kader van operationaliteit van de rapportage voorstellen dat via die weg niet alleen de inrichting en toepassing van een regime dat voor een justitiabele geïndiceerd is ter discussie gesteld wordt, maar ook aan de orde kan komen of bepaalde stoornissen niet meebrengen dat, nadrukkelijker dan thans wel eens het geval is, wordt bekeken of iemand überhaupt wel in het justitiële circuit van opsporing, vervolging, berechting en tenuitvoerlegging thuishoort. Tegelijkertijd zijn er ook personen aan te wijzen bij wie 'de psychische stoornis' vooral de aard van diens antisociale gedrag omvat, reden waarom bij hem of haar ook het risico op recidive hoog tot zeer hoog zal zijn, en waarbij de nadruk bij de keuze voor een bepaald regime ligt bij risicomanagement en beveiliging op de langere termijn.

Het bovenstaande impliceert dat wij in deze bundel niet alleen aandacht besteden aan de gedragskundige rapportage op zichzelf genomen, of alleen aan die gevallen waarin deze rapportage wettelijk is voorgeschreven, zoals - voor wat betreft de berechting - bij de overweging van een maatregel tot terbeschikkingstelling, plaatsing in een inrichting voor jeugdigen of gedragsbeïnvloedende maatregel of - voor wat betreft de tenuitvoerlegging - de verlenging van de tbs of de PIJ-maatregel uit het jeugdstrafrecht. Onder de bredere ingang van wat met gedragskundige rapportage als instrument zou kunnen worden bereikt, valt dan immers een groter perspectief van *mogelijke* beslissingen omtrent de inrichting en continuering van de strafrechtspleging (inclusief tenuitvoerlegging) in een concrete zaak. Tegelijk blijft de focus in deze bundel

steeds gericht op datgene waar gedragskundige rapportage op gericht zou *kunnen* zijn: op de mogelijkheden die in gedragskundige rapportage en interventie van verschillende aard aan de orde kunnen komen. Een uitputtende beschrijving, voorzien van alle relevante literatuurverwijzingen - zo al mogelijk - van een bepaald thema, ontbreekt daardoor in deze bundel. Dat is niet beoogd. De bespreking van dergelijke thema's zijn 'beperkt' tot het antwoord op de vraag wat in het kader van gedragskundige rapportage ervan moet worden geweten om ter zake adequaat te kunnen rapporteren c.q. om op basis van rapportage verantwoord te kunnen beslissen.

Ons 'instrumenteel' en 'operationeel' perspectief omvat ook beschouwingen omtrent het antwoord op de vraag of voor de betreffende justitiabele zo'n instrumentele rapportage wel altijd voldoende 'beschikbaar' is, bijvoorbeeld door adequate toegang tot rapportages die anderen over hem hebben uitgebracht, door het ter discussie stellen van dergelijke rapporten, of door het zelf (zonder al te veel onkosten of procedurele drempels) kunnen initiëren van gedragskundige rapportage.

Deze focus op gedragskundige rapportage maakt, dat daarmee binnen het 'weites Feld' dat forensische gedragskunde heden ten dage is, toch een enigszins verantwoorde beperking besloten ligt die voorkomt dat auteurs ter zake van hun onderwerp in een uitputtende beschrijving zouden moeten voorzien. Naar volledigheid is in zoverre niet gestreefd. Dat neemt niet weg dat zelfs binnen dat 'beperkte' kader veel aan de orde komt en veel literatuur verwerkt is. De literatuuropgave achter in dit boek getuigt daarvan.

Voetnoten

- [1] Zie over de in dit boek gehanteerde terminologie nader hierna onder 1.4.
- [2] Zie Favril & Dirkzwager 2019 en Meijers 2018.
- [3] Zie nader hierna, in het bijzonder hoofdstuk 16.
- [4] Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van het justitieel beleid in den brede.
- [5] Zie ook reeds De Ruiters 2007a.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1.3

1.1.3 'Après moi le juge'

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669473:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Wij hadden aanvankelijk het voornemen dit boek de titel mee te geven 'après moi le juge', als aardige, naar verluide door de psychiater Van der Hoeven gebruikte woordspeling om zijn vakbroeders te kapittelen. Die woordspeling is ontleend aan de uitdrukking 'après moi le déluge' (na mij de zondvloed), toe te schrijven aan Madame de Pompadour dan wel aan Lodewijk XV na de nederlaag bij Rossbach in 1757. Is een dergelijke uitdrukking in het algemeen als titel voor een boek minder geschikt, als handvat voor de aanduiding van ontwikkelingen is deze uitdrukking wel van enig nut. Immers, aan de ene kant drukt zo'n zegswijze genoegzaam uit dat de forensische rapportage steeds geschiedt ten behoeve van iemand die daarna, op basis

van die rapportage, tot een beslissing moet komen op enig punt in de strafrechtspleging. Dat is een belangrijk besef, gewichtig genoeg om uitdrukkelijk vooropgesteld te worden. Anderzijds suggereert de uitdrukking, als woordspeling van 'après moi le déluge' dat de gedragskundige zijn rapportage na de afronding ervan, zonder zich al te veel zorgen te maken over het vervolg, over de heg kan gooien op het bord van degene die - mede op basis van zijn rapport - moet beslissen, in het vertrouwen dat die beslisser van die rapportage daar vast een goed en juist gebruik van zal maken. Zo al ooit, dan is dat tegenwoordig minder dan ooit het geval. Daarom lijkt alleszins het aangewezen om - ook al is gedragskundige rapportage een (strafrechtelijk) onderwerp van alle tijden - op grond van meer recente ontwikkelingen daar opnieuw en uitgebreid aandacht aan te besteden. Daartoe bestaat een aantal redenen.

Een eerste reden is dat de uitdrukking 'après moi le juge' simpelweg feitelijk niet juist meer is. Er wordt niet alleen maar ten behoeve van de rechter, dus ten behoeve van de berechting van de verdachte gerapporteerd. We wezen er hiervoor al op dat het terrein en de beslissingen ter zake waarvan tegenwoordig gedragskundige rapportage in de strafrechtspleging relevant is, in recente jaren verder is gediversifieerd. Naast (rapportage ten behoeve van) de klassieke juridische beslissingen inzake de berechting van strafbare feiten is van belang dat er steeds meer fasen en beslissingen zijn waaromtrent gedragskundige rapportage of -expertise wordt ingeroepen of van belang is. In dat kader wordt in dit boek bijvoorbeeld ook de gedragskundige rapportage voor de inrichting van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties besproken ('laat de uitkomst van risicotaxatie toe dat de veroordeelde met verlof mag?') alsmede rapportage in het kader van de problematiek van het 'fit to stand trial'.

Een tweede reden om aan gedragskundige rapportage aandacht te besteden ligt in het gegeven dat de inbreng van deskundigen en van de resultaten van hun onderzoek in de strafrechtspleging niet alleen in 2009 voorwerp is geweest van nadere (wettelijke) regeling,^[1] maar ook van kritische bevraging door de buitenwereld. Weliswaar is deze laatste discussie vooral opgekomen ten aanzien van meer technische deskundigheid inzake bewijslevering en bewijsvoering in strafzaken,^[2] maar wij ontveinzen ons niet dat veel van hetgeen in die discussie speelt, ook van betekenis is (en ook wel geformuleerd is) ten aanzien van de plaats en de inbreng van de gedragsdeskundige in strafzaken.^[3] Deze ontwikkeling heeft immers niet alleen te maken met wantrouwen tegenover een deskundige, maar ook met discussies, kritiek en veranderingen in het straf- en strafprocesrecht in het algemeen.

Een derde reden voor aandacht ligt in het feit dat binnen de gedragskundige wetenschappen nieuwe aandachtspunten, opvattingen en onderzoekstechnieken zijn ontstaan die van belang zijn. We behandelen daarbij de spannende ontwikkelingen betreffende onderzoek naar mogelijke biologische determinanten die het menselijk gedrag bepalen, nog slechts minimaal.^[4] Binnen het bestek van deze bundel is met name het instrumentarium van de risicotaxatie van belang dat op verschillende momenten voor en tijdens berechting en tenuitvoerlegging verplicht is gesteld. Dat geldt met name daar waar er aan justitiële kant steeds nadrukkelijker voor wordt gekozen de doelmatigheid van de tenuitvoerlegging eerst en vooral door het voorkomen van recidive te laten bepalen, dus door de 'gevaarlijkheid' van de justitiabele centraal te stellen in plaats van diens behandelbaarheid. Maar hoe concreet is die gevaarlijkheid te meten? En hoe (on)afhankelijk is dat risico eigenlijk van het bestaan van een psychische stoornis? Een verantwoorde risico prognose als vorm van rapportage is dan van belang; maar die is niet zonder vraagtekens.^[5]

Ten slotte kunnen alle recente ontwikkelingen niet wegnemen dat ook aloude kwesties inzake gedragskundige rapportage plotseling weer opduiken in de rechtspraktijk. Wie had bijvoorbeeld gedacht dat ook in recentere tijden de Hoge Raad zijn eerdere opvatting moest herhalen dat voor het opleggen van tbs wel een gelijktijdigheidsverband, maar geen causaal verband tussen stoornis en delict in het vonnis hoeft te worden vastgesteld,^[6] hoezeer gedragsdeskundigen zich ook toeleggen op het vraagstuk van de doorwerking van de stoornis in het delict en de gevolgen daarvan voor de (mate van) toerekenbaarheid.

Voetnoten

[1] Wet van 22 januari 2009 (Wet deskundigen in strafzaken; *Stb.* 2009, 33). Zie over de inhoud en betekenis van deze wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering nader hierna in hoofdstuk 2.

[2] Wij verwijzen bij wijze van voorbeeld naar alle commotie waarmee de inbreng van statistisch onderzoek in

de strafzaak Lucia de Berk is omgeven. Te denken is ook aan de Puttense moordzaak, waarin de door een deskundige ontwikkelde 'sleeptheorie' een rol van betekenis speelt. Zie uitgebreid Van Koppen e.a. 2010, de vierde verzamelbundel van rechtspsychologische opstellen.

[3] De Ruiter 2007a; Schimmel & Van Koppen 2017, p. 35-42; Van Esch 2012 en Van Esch, Hummelen & Blaauw 2021. Zie ook: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2017). Gewogen risico. Deel 1: Communiceren over recidive in zedenzaken. Den Haag: Nationaal Rapporteur en Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2017). Dettmeijer & Menenti 2017.

[4] Zie Raine 2013 en uit een oogpunt van grondrechtenbescherming Ligthart 2021.

[5] Het instrumentarium van risicotaxatie komt separaat aan de orde in hoofdstuk 8.

[6] HR 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX9407. Zie eerder: HR 14 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU5496, NJ 2007/345, m.nt. Mevis in vervolg op HR 13 maart 1979, ECLI:NL:HR:1979:AC2939, NJ 1979/364, m.nt. Melai en HR 9 november 1982, ECLI:NL:HR:1982:AC1088, NJ 1983/268, m.nt. 't Hart en - even helder - HR 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311. De kwestie komt terug in hoofdstuk 15.

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/1.1.4

1.1.4 Terminologie: 'gedragkundige', 'deskundige', 'jurist'

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669243:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Aan het einde van deze eerste inleidende paragraaf is nog een opmerking betreffende de gebruikte terminologie van belang.

De term 'justitiabele' is niet juridisch gedefinieerd, al komt die term nu juist wel één keer voor in de Wfz, te weten in artikel 1.1 lid 2, in de definitie van forensische zorg. De term lijkt daarbij te worden gebruikt voor de aanduiding van 'iemand die met justitie in aanraking komt of is'. In die open zin en betekenis wordt deze term in dit boek ook gehanteerd en soms nog breder in de zin van 'elke (rechts)burger'; elk een die als zodanig - in Nederland - aanspraak maakt op 'justitie' en daarmee in termen van artikel 1 EVRM eenieder die ressorteert onder de rechtsmacht van Nederland als lidstaat bij dat verdrag, al beperken wij ons tot (het recht in) het Europese deel van het Koninkrijk.

Met 'gedragkundige' wordt in het kader van deze bundel een breed palet van beroepsbeoefenaren bedoeld. Het gaat om personen die vanuit hun deskundigheid rapporteren aan beslissers in het strafrechtelijk systeem over de persoon (en het gedrag) van de verdachte of veroordeelde. Het gaat in de eerste plaats om psychiaters, psychologen en orthopedagogen; beroepsbeoefenaren die in het Nederlands Register voor Gerechtig Deskundigen zijn opgenomen in het expertisegebied 'Forensische Psychiatrie, Forensische Psychologie en Forensische Orthopedagogiek (FPPO)'. [1]

Bij verschillende sancties is het niet in de eerste plaats een psychiater, psycholoog of orthopedagoog die de voor de beslissing relevante rapportage moet leveren, maar geschiedt dat door 'een reclasseringsinstelling' (artikel 38z lid 3r). Bij de ISD wordt daarbij op grond van artikel 38m lid 3r gerapporteerd over 'de

wenselijkheid of noodzakelijkheid van de maatregel'. Reclasseringsmedewerkers zullen niet altijd een academische achtergrond behoeven en zij zijn in zoverre geen gedragswetenschappers. Maar ze rapporteren ten behoeve van een juridische beslissing. Het gaat ons in dit boek om die functie en daarom begrijpen wij ze onder 'gedragskundige'. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor risicobeoordelaars in de tenuitvoerlegging. Zij (allen) worden in dit boek op hun functie van gedragskundige aangesproken. Wij gaan er daarbij vanuit dat elk van hen daartoe 'deskundig' is, gegeven de eisen die voor de betreffende functie naar opleiding en uitoefening binnen de beroepsgroep (plegen te) worden gesteld.

Wanneer een gedragskundige pro justitia rapporteert in het kader van de strafvordering in een concrete zaak op basis van een benoeming daartoe op grond van het Wetboek van Strafvordering, wordt die - ook in dat wetboek - een (gedrags)deskundige genoemd: deskundig in de zaak zelve en als 'deskundige' volgens de regels der strafvordering benoemd en (vervolgens) als zodanig opererend. Dat wetboek definieert de deskundige overigens niet inhoudelijk en benoeming is niet voorbehouden aan zij die in het Nederlands Register voor Gerechtelijk Deskundigen zijn geregistreerd (zie nader hoofdstuk 2).

Ook de term 'jurist' hanteren wij in dit boek in een betrekkelijk losse betekenis. Het gaat om personen die, mede op basis van een gedragskundige rapportage, een beslissing nemen over de inrichting van de strafrechtspleging in een concrete zaak en over een daarin in concreto betrokken verdachte of veroordeelde. Uiteraard moet in de eerste plaats aan de rechter/raadsheer, de officier van justitie/advocaat-generaal of de rechtsgeleerde raadsman worden gedacht. Maar namens de officier van justitie worden tegenwoordig veel beslissingen door 'andere bij het parket werkzame ambtenaren' (parketsecretarissen) genomen. Verder wordt de fase van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties in dit boek uitdrukkelijk in de beschouwingen betrokken. Sinds 1 januari 2020 is het Ministerie van (thans) Justitie en Veiligheid ook formeel verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties. Ook de RSJ en het CJIB en diverse adviescolleges hebben in deze fase van de strafrechtspleging een functie. Daarmee worden voor dit boek relevante beslissingen lang niet altijd door juristen in de klassieke zin van 'togaberoepers' genomen en ook niet altijd door rechtsgeleerden in klassieke zin van meesters in de rechten (mr.). Maar zij allen nemen bij de uitvoering van de strafrechtspleging in een concrete zaak onder omstandigheden beslissingen over de inrichting daarvan, (mede) op basis van gedragskundige rapportage; zij zijn degenen *aan* wie wordt gerapporteerd. Deze personen binnen de brede context van de strafrechtspleging in zijn geheel, duiden wij daarom aan met 'jurist'; de 'beslissers' en (daartoe) 'ontvangers' van gedragskundige rapportage.

Ten slotte: we gebruiken in dit boek de schrijfwijze 'pro justitia rapportage', nogal eens afgekort tot PJ-rapportage. Aan het gebruik van één of twee hoofdletters hebben we geen behoefte; de wel eens opduikende schrijfwijze 'pro Justitia' refereert wellicht aan de Romeinse schrijfwijze waarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen hoofd- en kleine letters, maar suggereert dan ten onrechte dat het een rapportage voor de Romeinse godin zelf betreft, wier naam overigens wel als 'Vrouwe Justitia' (met twee hoofdletters) moet c.q. pleegt te worden geschreven. We bedoelen met 'pro justitia rapportage' de rapportage van het gedragskundig onderzoek dat wordt opgemaakt door (forensisch) gedragskundigen over de persoon van de verdachte of veroordeelde in enige fase van de strafrechtelijke rechtshandhaving. Dat is ook de inhoud van dat begrip 'gedragskundige rapportage' in de titel van dit boek.

Voetnoten

[1] Daartoe behoren dus niet de rechtspsychologen of recherchepsychologen die zich ook met allerhande vraagstukken bezighouden rondom (bewijs van) gedrag van verdachten in het strafrechtelijk systeem.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.2

1.2 Gedragskundige rapportage: communicatie tussen de disciplines

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669320:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Dit boek bevat beschouwingen over gedragskundige rapportage in strafrechtzaken en de context van de moderne strafrechtspleging waarin dit fenomeen functioneert. Bij de bespreking van de diverse daarmee verbonden aspecten in de verschillende, afzonderlijke hoofdstukken is een zeker onderscheid gemaakt tussen een meer juridisch perspectief en een meer gedragskundig perspectief. Zoals hiervoor al werd belicht, is voor ons als redactie de onderlinge betrokkenheid van gedragsdeskundige en jurist, het centrale element in de betekenis van de gedragskundige rapportage. Dat centrale element verdient daarom op deze plaats nog enige nadere uiteenzetting.

Forensische gedragskunde, in het bijzonder de forensische psychiatrie en psychologie, kan worden gedefinieerd als de toepassing van gedragskundig en medisch onderzoek, leidende tot biopsychosociale diagnostiek, risicobeoordeling en behandeling binnen het domein van het strafrecht met betrekking tot die (juridische) criteria waarop in de strafrechtspleging een (juridische) beslissing genomen moet worden. Voorbeelden van deze criteria zijn de (on)toerekeningsvatbaarheid, het recidiverisico dat iemand vormt of de detentiegeschiktheid. Er bestaat hier een grensvlak tussen gedragskunde en recht, hetgeen niet alleen een onderscheid betekent maar ook impliceert dat zij iets gemeenschappelijks hebben, namelijk de toepassing van modellen, methoden en begrippen van de gedragskundige en medische wetenschappen op de persoon die voorwerp is van de gedragskundige beschouwing in een juridische context. De gedragskundige zal juridische beslispunten en vraagstellingen moeten kennen en weten te definiëren en te vertalen in eigen, voor verantwoord forensisch onderzoek hanteerbare concepten en vragen, deze vervolgens moeten onderzoeken, van dat onderzoek verslag moeten doen en een conclusie formuleren over hetgeen de wetenschap ter zake van dit concrete onderzoek leert. In dat kader mag worden verwacht dat de rapporteur, de gedragsdeskundige, begrijpt in het kader van welke beslissing zijn rapport wordt gevraagd en welke keuzemogelijkheden de jurist ter zake heeft, met name binnen het beperkte juridische kader van het normatieve strafrechtelijke sanctiestelsel.

Vervolgens zal van de uitkomst van het gedragskundig onderzoek een terugvertaling plaats moeten vinden naar de oorspronkelijke juridische vraagstelling. Ook dan is het, net als bij de formulering van de vraagstelling zelf, essentieel dat jurist en gedragskundige elkaar 'verstaan'. In dat kader zal de jurist moeten begrijpen aan welke normen de gedragskundige zich vanuit zijn of haar vakgebied heeft te houden en welke onzekerheden verschillende beperkingen in het (doen van) gedragskundig onderzoek met zich meebrengen. Van de juridische vraagsteller mag daarbij worden verwacht dat hij tot op zekere hoogte weet wat ter zake aan een gedragskundige wel of niet ter advisering kan worden voorgelegd en - en wel zo belangrijk - hoe hij de conclusies van de gedragskundige moet wegen en interpreteren teneinde tot een niet alleen juiste beslissing te komen, maar ook tot een verantwoorde beslissing in die zin dat hij aan het gedragskundig onderzoek en advies geen argumenten voor beslissingen kan ontleen welke dat gedragskundig onderzoek en de beperkingen daarbij te buiten gaan; de jurist moet dus op zijn beurt 'aan zijn kant van grens' voldoende van het brede veld van gedragskunde en medische diagnostiek weten en begrijpen.

Van groot belang is daarbij dat die 'terugvertaling' ook weer diverse aspecten omvat. Waar het bijvoorbeeld gaat om inbreng ten behoeve van rechterlijke *beslissingen*, is nodig dat het onderzoek is vormgegeven ter beantwoording van de gestelde vragen, gegeven de beslissing die op het spel staat. Een onderzoek bijvoorbeeld gericht op de vraag of de verdachte wel in staat is de strekking van een tegen hem ingestelde strafvervolgung te begrijpen (artikel 16 Sv waarover nader hierna in hoofdstuk 2), ziet er anders uit dan een onderzoek gericht op toerekenbaarheid, risicoanalyse en interventieadvies. Idem voor wat betreft vraagstukken rondom psychische overmacht. Het staat de jurist rechtens 'vrij' om uit de pro justitia rapportage allerhande 'onderdelen' te halen die worden meegewogen in andere beslissingen, maar dat zal gemakkelijk te kort doen aan het betreffende gedragskundig onderzoek. Waar het gaat om de inbreng in een juridische *procedure* is van belang dat die inbreng zelf juridisch-procedureel geregeld is met het oog op de bescherming van belangen die niet in de eerste plaats met de inhoud van de rapportage te maken hoeven te hebben. Te denken valt aan

de rechten van de verdachte, afgeleid van diens aanspraak op een eerlijk proces (ondervragingsrecht, contra-expertise) of aan de bij de rechter of vertegenwoordiger van het OM levende wens de betreffende deskundige ter terechtzitting voor nadere toelichting te (doen) horen of de uitkomst van het onderzoek aan kwaliteitscontrole te onderwerpen. Ook kan worden gedacht aan regels van bewijsvoering voor de rechter die meebrengen dat zelfs ter zake inhoudelijk wellicht zeer adequaat gedragskundig onderzoek (toch) niet voor het bewijs tegen de verdachte mag worden gebruikt,^[1] welke formeel-normatieve formulering (niet *mag* gebruiken) vervolgens (bepaald) niet uitsluit dat het 'materieel' wel gebeurt; dat alleen al de aanwezigheid van pro justitia rapportage, laat staan de inhoud daarvan, de kans op een 'positieve' bewijsbeslissing (bewezenverklaring in plaats van vrijspraak) beïnvloedt.^[2]

Kortom, in het kader van deze 'ontmoeting' tussen recht en gedragskundige wetenschap is het essentieel dat gedragsdeskundigen en juristen elkaar goed verstaan en van elkaar begrijpen ter zake waarvan tussen hen communicatie, overleg en advies kan worden verwacht. Dat betreft zowel de vorm als de inhoud van de communicatie. Voor betreft de inhoud gaat het dan om vragen als: wat kan gevraagd worden?; waarover kan worden geadviseerd?; wat betekent of impliceert een gedragskundig advies wel en - wel zo belangrijk - welke conclusie kan er *niet* uit getrokken worden?, et cetera. Bij de vorm gaat het om vragen als: welke eisen moeten worden gesteld aan een adequaat rapport?; wat zijn de regels die de inbreng van de resultaten van gedragskundig onderzoek in een strafzaak of tenuitvoerleggingskwesitie als juridische procedure reguleren?, et cetera.

Aan dergelijke aspecten zijn hierna afzonderlijke hoofdstukken gewijd. Op deze plaats is van belang dat voor die communicatie tussen jurist en gedragsdeskundige essentieel is dat het specifieke van het *eigen* werkterrein ten behoeve van de deskundige op het *andere* terrein, als het ware 'aan de overzijde', wordt geëxpliciteerd. Wat moet de een (jurist of gedragskundige) van de ander (gedragskundige of jurist) en zijn werk weten? Hoe kan worden bijgedragen aan effectieve communicatie ter zake? Daarbij staat dan *het middel* van communicatie tussen jurist en gedragskundige, te weten (eerst en vooral) de gedragskundige rapportage, in al zijn facetten centraal.

Het bovenstaande neemt niet weg dat er tussen de doelstellingen van gedragskundige inbreng in de strafrechtspleging en de doelstellingen van die strafrechtspleging in het algemeen, best tegenstrijdigheden kunnen ontstaan. Men zou gedragskundige rapportage ten behoeve van de strafrechtspleging kunnen benaderen als een instrument, en wel als een instrument om al dan niet een psychische stoornis vast te stellen en vervolgens een 'patiënt' daar te krijgen waar hij, op grond van zijn ziektebeeld, hoort. Maar binnen de strafrechtspleging kunnen bij de vraag waar iemand 'hoort' ook andere belangen dan zijn strikt persoonlijke van betekenis zijn. Zo'n verschil treedt bijvoorbeeld aan de dag bij de beslissing tbs met dwangverpleging op te leggen aan een - tegenwoordig niet uitzonderlijke - verdachte die weigert mee te werken aan de gedragskundige rapportage. Zonder eigen professioneel onderzoek doen de meeste gedragskundigen geen definitieve uitspraak over de diagnose, al kunnen zij soms wel hypothesen delen over de uit collaterale informatiebronnen afkomstige aanwijzingen die wijzen in de richting van één of meer specifieke psychische stoornissen.^[3] De jurist kan zich, met name op basis van de strekking van de tbs met dwangverpleging als veiligheidsmaatregel, gedwongen zien aan deze bedenkingen voorbij te gaan. De wetgever heeft het, blijkens de voorziening van artikel 37a lid 3, uitdrukkelijk mogelijk gemaakt dat tbs wordt opgelegd, ook als een advies in de vorm van een dubbele gedragskundige rapportage over een vastgestelde psychische stoornis of advies over de noodzaak tot tbs ontbreekt omdat de verdachte daaraan niet wilde meewerken. Sommige gedragskundigen vragen zich daarom af in hoeverre juristen buiten hun deskundigheidsgebied treden (de psychiater stelt geen diagnose, maar de jurist stelt wel een stoornis vast). Maar juristen worstelen in dergelijke gevallen ook met die beslissing.^[4]

In dergelijke verschillen treedt naar ons oordeel soms ook een spanningsveld naar voren dat kan meebrengen dat gedragsdeskundige en jurist elkaar minder goed verstaan: 'hoe komt een rechter ertoe (respectievelijk: erbij) om bij deze ontkennende verdachte die niet aan gedragskundige observatie wenst mee te werken, tbs op te leggen?' Waarom levenslang en dus geen tbs ondanks verminderde toerekenbaarheid aan de evident gestoorde verdachte?^[5] Wat bedoelt een rechter, bijvoorbeeld met het oog op beslissingen over de inrichting van tenuitvoerlegging, uit te drukken in een vonnis als dat in de zaak Michael P.: '28 jaar met tbs?' ^[6] Ook voor het adequaat omgaan met dergelijke, bijna inherente spanningsvelden is goede communicatie van groot belang voor de integriteit en legitimiteit van de juridische beslissing, in het bijzonder van het rechterlijk vonnis.

Voetnoten

- [1] Een uitgangspunt dat de Hoge Raad in HR 18 september 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA3610, NJ 2008/192, m.nt. Buruma en HR 27 november 2007, ECLI:NL:HR:2007:BB8765, NJ 2008/173, m.nt. P.A.M. Mevis, enigszins tot onze verbazing, nog eens moest bevestigen.
- [2] Zie over deze problematiek nader in hoofdstuk 2.
- [3] In de Nederlandse beroepscode voor psychiaters (NVvP) en psychologen (NIP), noch in de Gedragscode NRGD, is overigens opgenomen dat geen uitspraken gedaan zouden kunnen worden over personen zonder dat met hen zelf gesproken is. Maar de meeste psychiaters en psychologen zijn het erover eens dat diagnostiek óók behelst dat met de betreffende persoon voldoende lang en vaak gesproken is. Het beoordelingskader FPPO expliciteert dat er minimaal twee onderzoekscontacten tussen onderzoeker en onderzochte moeten zijn geweest, overigens zonder verdere aanwijzingen ten aanzien van duur, diepgang of inhoud van die contacten.
- [4] Die worsteling heeft dan vervolgens weer geleid tot een scala van samenhangende maatregelen inzake de weigerende observandus. Deze problematiek komt in hoofdstuk 9 nader aan de orde.
- [5] Rb. Midden-Nederland 20 maart 2020, ECLI:NL:RBMNE:2020:1046 (*Gökmen T.*).
- [6] Hof Arnhem-Leeuwarden 5 juli 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:5542. Vgl. ook een arrest als Hof Leeuwarden 6 maart 2008, ECLI:NL:2008:GHLEE:BC5963; 30 jaar plus tbs.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.3

1.3 Rol en taak van jurist en gedragskundige; de ethiek van de gedragskundige rapportage

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669244:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Het hierboven belichte aspect van communicatie bevat in feite ook een normatief aspect. In de forensische gedragskunde werken jurist en gedragskundige samen met als doel op een zo verantwoorde wijze met de specifieke, gedragskundige aspecten van de persoon van de verdachte of veroordeelde rekening te houden in de strafrechtspleging in de betreffende strafzaak. Die eis vraagt niet alleen om secure vraagstelling door de jurist en secure en verantwoorde beantwoording door de gedragskundige, maar vereist ook dat beiden, binnen het eigen terrein van verantwoordelijkheid en met goed zicht op de eigen rol en taak en op die van de 'wederpartij', zich inspannen gezamenlijk het doel van een adequate forensische gedragskundige rapportage te realiseren. Dat doel, gelegen in het bijdragen aan verantwoorde strafrechtspleging betreffende een persoon, is steeds ook toekomstgericht. Dat komt met name daar tot uitdrukking waar de inrichting van de strafrechtspleging gehouden is om binnen elementaire juridische grenzen waar mogelijk bij te dragen aan het onder controle brengen, of de behandeling van personen bij wie een psychische stoornis is gediagnosticeerd. Ook over het verband van deze beperkingen met de ingestelde juridische procedure, in het 'heden' (de beslissing waar het in concreto, bijvoorbeeld in het kader van berechting in vonnis of arrest om gaat) als voor

de 'toekomst' (de op te leggen straf of maatregel; de overgang naar langdurig toezicht na tbs of de terugkeer in de samenleving na gratiëring van 'levenslang'), zal een gemeenschappelijke visie moeten ontstaan. Hier kan de inrichting van de strafrechtspleging rechtstreeks aan grenzen van humaniteit geraken. Om die taak adequaat waar te kunnen maken, zullen jurist en gedragskundige zich gezamenlijk moeten inspannen en in dat kader voor adequate onderlinge communicatie moeten zorgen.

Van Bemmelen en Wiersma schreven ooit:

"Nog altijd zijn er juristen, die menen, dat ze zich niet behoeven te verdiepen in de kennis der verschillende ziektebeelden en dat ze toch wel beslissingen ten deze kunnen nemen. Anderzijds zijn er medici, die denken, dat het voldoende is, dat ze de jurist voorlichten over de naam en de aard van de ziekte en de daaruit voortvloeiende verschijnselen, doch dat ze zich niet behoeven in te laten met de juridisch-sociale conclusie, die de jurist uit deze gegevens zal hebben te trekken. Deze opvattingen zijn onjuist en vloeien voort uit het overdreven specialiseren op bepaalde gebieden van wetenschap, wat, zoals Ortega y Gasset terecht zegt, 'de specialist tot barbaar bij uitnemendheid maakt'." [1]

Om de barbarij van het specialisme (van de gedragskundige of van de jurist) tegen te houden, is een adequate onderlinge uitwisseling van gedachten, gevoelens en vragen een dwingende voorwaarde. Dat aspect van adequate communicatie raakt wat ons betreft daarmee aan de essentie van gedragskundige rapportage. Wij schromen zelfs niet om vast te stellen dat in de gevraagde inspanning tot adequate communicatie een aspect schuilt dat mede de ethiek uitmaakt van de gedragskundige rapportage en van de wijze waarmee gedragskundige en jurist daar - ieder voor zich en samen - mee om gaan en mee om dienen te gaan. Waar ethiek in zijn algemeenheid staat voor het afwegen van voor- en nadelen van een bepaalde handeling, treft de medisch-juridische ethiek hier zowel de rechtvaardiging als de rechtvaardigheid van de berechting, van de opgelegde straf of maatregel c.q. van de tenuitvoerlegging daarvan bij personen met vastgestelde medisch-juridische problematiek.

Voetnoten

[1] Van Bemmelen & Wiersma 1956, i.h.b. p. 172-173. Zie ook Th. A. de Roos in zijn afsluiting van hoofdstuk 10 in de vorige, tweede druk van dit boek.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/1.4

1.4 Afsluiting en voorbeschouwing op wat er volgt

prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669245:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

In de navolgende hoofdstukken komen talloze aspecten van gedragskundige rapportage die hierboven deels reeds kort zijn aangestipt, nader en gedetailleerd aan de orde. De indeling is bedoeld als uitwerking van de in het bovenstaande geëxpliciteerde visie en grondslag op gedragskundige rapportage. De samenhang in de delen en de hoofdstukken van het boek en de onderscheidenlijke inhoud daarvan kunnen in dat kader nog als volgt nader worden beschreven, een en ander overigens in het besef dat elke indeling altijd iets arbitrairs en onvermijdelijk onvolledigs heeft.

De hoofdstukken zijn gerangschikt in zes delen. Het eerste deel betreft de algemene beschouwingen. In dit

eerste hoofdstuk daarvan hebben wij onze visie en grondslag ten aanzien van gedragskundige rapportage uiteengezet. De verdere indeling van het boek is mede daarop gebaseerd. Vervolgens worden nog enkele meer algemene thema's en perspectieven geschetst. Het gaat dan met name over de context waarin de gedragskundige rapportage zich tegenwoordig, in de ingewikkelde en sterk gedifferentieerde strafrechtspleging, afspeelt. In de schets van die meer algemene aspecten wordt onderscheid gemaakt tussen een juridisch en een gedragskundig perspectief. In hoofdstuk 2 volgen de nodige algemene (overzichts)beschouwingen, eerst vanuit juridisch perspectief van wet- en regelgeving, dan vanuit gedragskundig perspectief op de algemene voorliggende vraagstukken. In hoofdstuk 4 wordt een verkenning van het justitieel beleid inzake forensische zorg anno 2021 belicht. Het gedragskundig perspectief komt nader aan de orde in hoofdstuk 5: de inleiding in de psychiatrische ziekteleer. Wij verkennen steeds die aspecten voor de hierboven geduide communicatie tussen gedragskundige en juridische beslisser, die gericht zijn op het nemen van een verantwoorde beslissing. Juist in dat kader is de - zoals gezegd: rijke - historie van het onderwerp van de gedragskundige rapportage in strafzaken mede van belang. Om die reden maakt met hoofdstuk 3 een verkenning van die historie deel uit van de Algemene beschouwingen in het eerste deel van dit handboek.

Na deze algemene beschouwingen verschuift het perspectief in Deel II naar de nadere uitwerking en verkenning van centrale begrippen en noties, waarvan de plaats, inhoud en betekenis als zodanig ook onderwerp van discussie zijn. Het gaat dan om noties als 'stoornis', toereken(ingsvat)baarheid, risicotaxatie en het gevaarscriterium, onderzoeksbependingen, culturele aspecten en middelengebruik. De hoofdstukken zijn wisselend vanuit juridisch dan wel vanuit gedragskundig perspectief geschreven.

In deel III staan zes interventiemodaliteiten centraal: tbs, ISD, de strafrechtelijke ggz-zorgmachtiging van artikel 2.3 Wfz, voorwaardelijke modaliteiten, detentievervangende kaders voor behandeling en de bijzondere modaliteiten voor jeugdigen. De inhoud van deze hoofdstukken strekt er toe de laatste stand van zaken te bespreken, in het bijzonder voor wat betreft de juridische regelingen en de toepasselijke wettelijke voorwaarden. De rol van pro justitia rapportage in de brede zin waarin wij die in het bovenstaande omschreven, vormt daarbij telkens een afzonderlijk punt van aandacht. De verschillende hoofdstukken van dit deel bij elkaar genomen, geven daarmee gezamenlijk ook een goed beeld van de toegenomen differentiatie in juridische kaders van en voor behandeling bij het opleggen en tenuitvoerleggen van strafrechtelijke sancties.

In Deel IV en Deel V staat de pro justitia rapportage centraal, vanuit twee verschillende perspectieven. Meer 'feitelijk' bevat deel IV vier hoofdstukken waarbij het psychiatrisch onderzoek en het psychologisch onderzoek apart worden belicht. De indicatiestelling als onderdeel van het proces tot het initiëren van de klassieke, op berechting gerichte pro justitia rapportage, komt in een apart hoofdstuk aan de orde. Binnen deel IV wordt ook apart aandacht besteed aan rapporteren in het kader van het adolescentenstrafrecht, waarbij de gedragskundige rapporteert en adviseert ten behoeve van de keuze van de sanctiesoort voor de jeugdige of jongvolwassene nu de wet hier met de introductie van het adolescentenstrafrecht bewust geen harde (leeftijds)begrenzing (meer) hanteert, op zichzelf een goed voorbeeld van samenwerking van juristen en forensisch psychiaters die elkaar in een adequate, nieuwe regeling voor deze groep wisten te vinden.

Aansluitend op deze thema's betreffende de inhoud van pro justitia rapportage bevat Deel V hoofdstukken geschreven vanuit het perspectief van actoren die (vervolgens) met de pro justitia rapportage 'aan de slag' moeten: het perspectief van de strafrechter, de verdediging en de reclassering. In dit deel wordt ook apart aandacht besteed aan de rechtspositie van de rapporterende deskundige zelf en aan die van de justitiabele bij dat rapporteren, alsmede aan de eisen aan de kwaliteit en de kwaliteitsborging van de pro justitia rapportage.

Een dergelijke 'verzameling' van hoofdstukken over deelthema's van het grotere geheel van gedragskundige rapportage in strafzaken verdient niet alleen een redactionele inleiding, maar ook afsluiting van dezelfde hand. Hoewel we bewust niet hebben gekozen voor een uitvoerige, overkoepelende beschouwing (daartoe dient de rijke inhoud van alle hoofdstukken apart en gezamenlijk) maar 'slechts' voor een enkele afsluitende beschouwing, vormt een betrekkelijk korte epiloog als afsluiting toch zelfstandig het zesde en laatste deel van dit boek.